
Aprofundarea armonizării fiscale În Uniunea Europeană

- *Avantaje și limite*

Drd. Andreea Roxana TOMI (andreea.tomi@gmail.com)
Academia de Studii Economice, București

Abstract

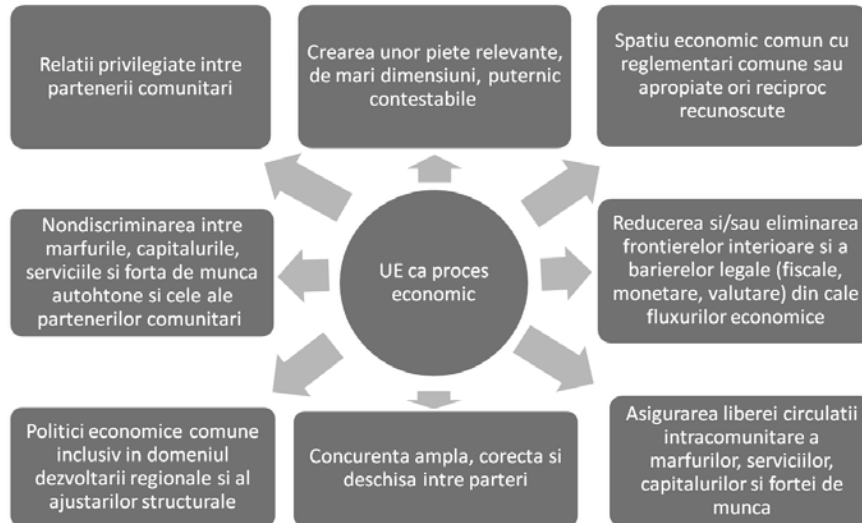
Articolul reprezintă un punct de vedere privind *conținutul* politicii fiscale în UE argumentând necesitatea aprofundării și accelerării între componente ale celor 27 sisteme fiscale naționale și a pune bazele sistemului fiscal în UE pentru a favoriza funcționarea Pieței Unice și realizarea deplină a celor patru libertăți fundamentale din UE. Se consideră că în prezent există doar elemente *marginale* de politică fiscală *comună* în UE, esențiale fiind acțiunile pentru a aprofunda politica fiscală a UE în sens cuprinzător, indicând elemente de fiscalitate indirectă și directă, a căror armonizare devine prioritară.

Cuvinte cheie: politici fiscale; aprofundare; armonizări fiscale; principii

Uniunea Europeană (UE) cel mai extins, complex și avansat proces de integrare internațională interstatală s-a edificat treptat ca o construcție *normativă* în *spiritul pieței* și al mecanismelor democratice. Componenta sa fundamentală – cea economică – poate fi privită pe deoparte ca un *proces* ajuns la stadiul de Uniune Economică și Monetară (UEM), iar pe de altă parte ca *finalitate economico-socială* ale căror structuri sunt prezentate schematizat în continuare.

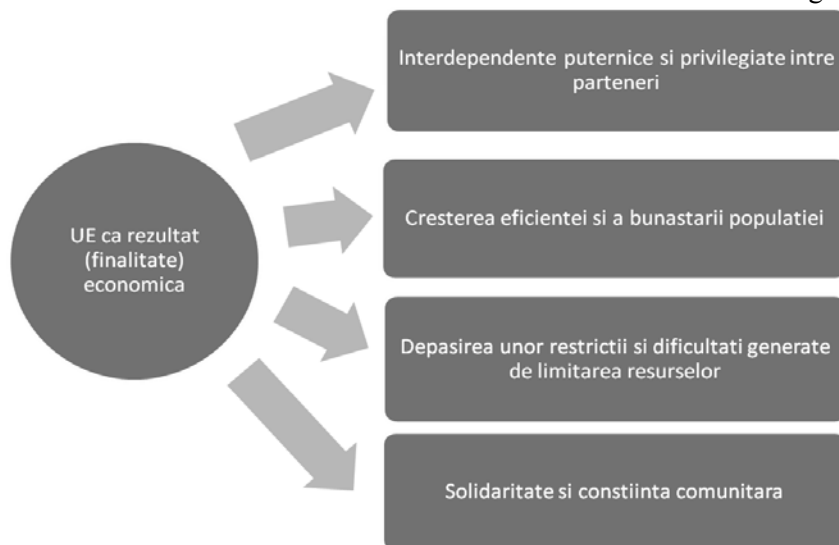
UE ca proces economic

Figura nr. 1

UE ca rezultat/finalitate economico-socială

Figura nr.2

Edificarea treptată a structurii europene, crearea spațiului economic comun și funcționarea adecvată a Pieței Unice s-a bazat pe convenirea și respectarea unor *principii* (subsidiaritatea, nondiscriminarea, recunoașterea reciprocă ș.a.) stabilirea și promovarea *politicilor comune* (concurența, agrară, mediu, comercială ș.a.) și după caz, eliminarea, reducerea sau armonizarea *barierelor economice* dintre statele membre. Cum în privința barierelor economice există puncte de vedere și accepțiuni diferite, le privim ca reguli și instrumente (pârghii) de politică economică (monetară, comercială, valutară fiscală, etc.) stabilite de către autorități pentru a *susține frontierele economice* dintre țări și a influența activitatea economică. De regulă ele se pot constitui în factori de discriminare între mărfurile, factorii de producție și activitățile autohtone (favorizate) și străine (inclusiv aparținând partenerilor comunitari) care sunt discriminați, deformatori ai capacității concurențiale și a direcțiilor de orientare geografică a fluxurilor economice (de mărfuri, investiții, forță de muncă).

Tradițional, barierele economice au fost instituționalizate de către autoritățile fiecărui stat, având caracter național. În ultima jumătate de secol alături de barierele naționale apar și bariere stabilite în comun între mai multe state, cele mai relevante fiind cele din cadrul UE, care apar ca bariere proprii, comune ale structurii comunitare.

Asistăm la un proces contradictoriu: pe de o parte barierele economice naționale intracomunitare au tendința de eliminare, de reducere sau armonizare, iar pe de altă parte cele comune devin mai numeroase și semnificative. Integrarea europeană a fost însoțită de numeroase decizii privind eliminarea și armonizarea treptată a numeroase bariere intracomunitare din calea circulației mărfurilor, serviciilor, forței de muncă și a capitalurilor, constituindu-se în componente de bază ale Acquis-ului european. Relevante sunt și cele care vizează domeniul fiscal.

Problematica fiscală în cadrul comunității europene este de o complexitate deosebită. Ea începe prin însăși accepțiunile care i se acordă. Cadrul general al dezbaterii începe cu însăși conceptul de *fiscalitate* care reprezintă, pe de o parte un corpus de legi și alte reglementări care privesc impozitele (inclusiv rolul pe care-l îndeplinesc în funcționarea statului și a vieții sociale), iar pe de altă parte ansamblul prelevărilor bănești și obligatorii efectuate în favoarea administrațiilor publice cu titlul definitiv și fără contraprestație (principiul reversibilității) imediate și directe. Este asigurat suportul financiar pentru ca autoritățile să producă *bunurile publice*. Fiscalitatea și atribuțiile fiscoale se exercită într-o anumită jurisdicție fiscală, iar politica și pârghiile (instrumentele fiscale) au rămas și continuă să fie și în prezent *în esență naționale*, țin de autonomia și suveranitatea celor 27 de

state membre. Comisia Europeană consideră politica fiscală „*ca simbol al suveranității naționale*”.

Așa se explică diferențele însemnate între statele membre UE privind bazele impozabile, rata fiscalității ponderea veniturilor fiscale în PIB, importanța diferită acordată în diferite țări impozitelor directe, respectiv indirecte și cotizațiilor sociale, diferențele mari de la o țară la alta în privința impozitelor și taxelor centrale și cele locale, dar și în ceea ce privește deciziile de fundamentare, structura care le colectează și destinația lor. Deși în ultimii ani se constată unele reduceri ale diferențelor dintre sistemele fiscale naționale (SFN) ale statelor membre, cele 27 sisteme fiscale naționale (SFN) din UE generează încă fragmentarea spațiului economic comun și disfuncționalități Pieței Unice, induc avantaje/ dezavantaje competitive artificiale pentru anumiți agenți economici, generează piedici în calea fluxurilor economico-financiare și favorizează deplasarea teritorială a activităților economice prioritare în funcție de avantajele fiscale imediate în detrimentul criteriilor profunde ale eficienței (economice, ecologice, sociale) și ale creșterii economice sustenabile.

Asistăm la o contradicție care poate deveni conflict și piedică serioasă în funcționarea structurilor comunitare în fazele superioare de evoluție:

- pe de o parte, există sisteme fiscale *naționale* și politici fiscale (cu instrumentele corespunzătoare) promovate de către fiecare stat, conform intereselor și preferințelor naționale;
- pe de altă parte, exigențele UE, ca proces și finalitate, de spațiu *economic* comun care impune reglementări, „reguli de joc” și instrumente (inclusiv fiscale) comune (identice) sau apropiate. Atâta timp cât se mențin statele „naționale” o asemenea contradicție nu poate fi eliminată, dar prin acțiuni corespunzătoare ea poate fi condusă spre niveluri minime prin compromisuri acceptate de către statele independente, dar care voluntar acceptă să cedeze prin concertare anumite prerogative ale suveranității în favoarea interesului comunitar care constituie „comunul” pentru fiecare din cele 27 de state.

Realitatea demonstrează că deși statele membre UE au subscris la Pactul de stabilitate și creștere și la Tratatul UE care instituționalizează principiile menționate, ele folosesc mai ales în condiții de recesiune, în interes național, pârghia fiscală pentru atragerea de investiții străine, asigurarea locurilor de muncă, stimularea exporturilor, a procesului investițional și a spiritului întreprinzător pentru „stăpânirea” deficitelor suverane de care va depinde în ultimă instanță însăși existența monedei unice. În aceste condiții ies în evidență mai relevant diferențele dintre sistemele fiscale naționale (SFN), necesitatea intensificării și cooperării fiscale.

Există viziuni diferite în ceea ce privește conținutul și sfera de cuprindere a politicii fiscale. În literatura și practica anglo-saxonă noțiunea de politică fiscală este privită în sens cuprinzător ca „*politică financiară*”, care include obiectivele factorului decident al unui stat legate, atât de procurarea de resurse bugetare prin intermediul impozitelor și taxelor, cât și cele decurgând din activitatea de efectuare a cheltuielilor publice pentru atingerea unor obiective economico-sociale, respectiv un proces constând în manipularea impozitelor și cheltuielilor publice pentru a realiza anumite efecte economico-sociale majore”. După alte opinii, politica fiscală este privită în sens *restrâns* ca politică a statului privind impozitele, respectiv „arta determinării și implementării caracteristicilor generale ale impozitului” fiind opera puterii statale (politica fiscală națională) ori suprastatale (politica fiscală regională sau mondială).

În ceea ce ne privește privim politica fiscală, respectiv fiscalitatea națională ca acțiuni, orientări și decizii ale autorităților centrale și locale, care *tratează impozitele și taxele* în dubla lor calitate:

a) ca pârgie economică, financiară, prin care este influențată și orientată indirect economia și procesul creșterii economice;

b) ca principală sursă (mijloc) de asigurare a veniturilor fiscale ale statului.

Aici și în continuare privim *politica bugetară* ca o componentă – în prezent cea mai importantă – a politicii generale a statului care cuprinde politica fiscală și cea a cheltuielilor publice, inclusiv *opțiunile* privind *natura și dimensiunile deficitelor bugetare* prin care acesta intervine indirect în economie și în domeniul social pentru a influența acțiunile agenților economici și altor categorii ale populației, pentru a realiza obiectivele generale ale progresului, ale etapei, dar și anumite preferințe naționale așa cum au fost conștientizate de către decidenții politici și grupurile de interese dominante.

Privind fiscalitatea în contextul integrării europene, dar și a principiilor care stau la baza edificării și funcționării UE, menționăm că diferitele sale laturi s-au constituit în preocupări perene ale structurilor comunitare, ale statelor membre dar și ale specialiștilor.

Se ridică mai întâi întrebarea: există o politică *fiscală comună* (s n) a UE în condițiile în care Tratatul consideră că politica fiscală în UE este în esență națională?

Înainte de a avansa o opinie, precizăm semnificația pe care o acordăm conceptului de *politică fiscală comună* a UE.

Pornind de la sensul menționat al politicii fiscale înțelegem că *politica fiscală comună* a UE reprezintă dreptul și acțiunile autorităților comunitare de

a reglementa *unitar* impozitele și taxele în UE. Este de domeniul evidenței că o asemenea politică are un caracter cu *totul marginal* și nu va deveni cuprinzător și efectiv nici dacă integrarea europeană va evolua spre o structură federală palpabilă. Considerăm că o politică fiscală *comună* și obligatorie a UE (privind baza fiscalității, rata fiscalității, modul de percepere și destinațiilor impozitelor) privește doar:

- taxele vamale față de terți prin instituirea Tarifului Vamal Comun (TVC), taxele vamale percepute la importurile provenite de la terți având caracteristicile unui impozit comunitar; ele nu mai sunt reglementate de către autoritățile naționale. Acestea au negociat Tariful Vamal Comun și eliminarea taxelor vamale intracomunitare în etapa de creare a Uniunii Vamale (și de preluare a Acquis-ului comunitar de către cei care au aderat mai târziu la comunitate). Modificarea unor elemente ale TVC este decisă de către *structurile europene* (chiar și atunci când se realizează prin convenții în cadrul Organizației Mondiale a Comerțului în care CE este subiect de drept). În plus, taxele vamale (deși încasate de autoritățile fiscale din țara de intrare în spațiul comun al importurilor provenite de la terți), devin sursă de venituri pentru bugetul comunitar (după deducerea cheltuielilor de administrare);
- prelevările la bugetul comunitar percepute asupra importurilor agricole de la terți și determinate de diferență între *prețul prag* și cel mondial;
- impozitele percepute de la angajații UE care devin surse de venituri pentru bugetul UE;
- interpretările pe care Curtea Europeană de Justiție (CEJ) le-a acordat unor prevederi privind fiscalitatea din Tratatul UE.

Fără a subestima asemenea elemente de politică fiscală *comună* în UE, considerăm că acțiunile s-au concentrat până în prezent pentru a fundamenta reglementări fiscale a UE, pe care nu le privim ca fiind sinonime cu o politică fiscală *comună*.

Politică fiscală a UE o privim în sens *restrâns* și în sens *cuprinzător*. În sens *restrâns* vizează modul în care se obțin (și se cheltuiesc) resursele bănești proprii ale UE și constituite în Bugetul UE. Fundamentarea multicriterială a contribuțiilor fiecărei țări la bugetul UE este în opinia noastră de mare actualitate. Vărsămintele fiecărei țări la UE stabilite în prezent în funcție de mărimea PIB trebuie să fie dependente în principal de PNB (total și pe locuitor) fiecare indicator având grile diferite de impozitare.

În sens *cuprinzător* politica fiscală a UE vizează acțiunile întreprinse, până în prezent, în *comun* de către statele membre prin respectarea fermă a

unanimității, pentru a influența SFN, reducând asperitățile dintre ele pentru a realiza, în timp, scopurile formulate în art. 2 al Tratatului și a pune bazele Pieței Unice, respectiv funcționării corespunzătoare a acesteia.

Probabil că doar în acest sens putem vorbi de un *sistem fiscal* al UE ca ansamblul deciziilor adoptate în comun, prin unanimitate pentru a asigura *coerență, compatibilitate și elemente de armonizare*. Prin asemenea decizii se urmărește un compromis acceptabil între obiectivele naționale urmărite prin politica fiscală a fiecărui stat, rezolvarea acceptabilă a problemelor fiscale dintre statele membre (evitarea dublei impuneri, concurența fiscală neloială, erodarea bazelor fiscale naționale etc.), dar și a obiectivelor de fond ale construcției europene.

Sintetic sistemul fiscal al UE poate fi urmărit pe o serie de paliere:

- existența unor reguli fundamentale ale UE în domeniul fiscal. Relevante sunt prevederile din Tratat stipulate în articolele: 12, 58, 90, 91, 93, 94, 293;
- stabilirea unor reguli de conduită fiscală loială și corectă (Codul de conduită) obligativitatea schimbului de informații și a asistenței reciproce în domeniul dintre autoritățile fiscale naționale, angajamentul statelor ca prin fiscalitate să nu dăuneze competitivității în UE și pozițiilor companiilor europene în competiția europeană;
- *sistemul comun* de aplicare generalizată a TVA (uniformizarea bazei de impozitare, obligativitatea încadrării cotei între praguri minime și maxime, desființarea frontierelor fiscale pentru circulația intracomunitară a mărfurilor și serviciilor, generalizarea principiului *destinației*, acțiuni pentru reducerea fraudei și evaziunii în domeniu, așa cum s-a convenit prin Directiva a șasea și cele ulterioare);
- stabilirea unor reguli comune privind accizele (produsele obligatoriu accizabile, exigibilitatea, nivelurile minime obligatorii ale accizelor, exceptările, regimul suspensiv, scutirile și altele);
- acțiunile pentru armonizarea fiscalității directe printr-un compromis acceptabil între funcția acestora de *pârghie* financiară și sursă de încasări bugetare.

Deși problematica armonizării fiscalității directe a devenit preocupantă după realizarea Pieței Comune, ea este într-un stadiu incipient și a vizat până în prezent acele *impozite și baze fiscale care depășesc sfera interesului național strict și afectează, sub o formă sau alta și interesele altor state membre* (impozitarea veniturilor din economii, sistemul de impozitare comun aplicabil dobânzilor și redevențelor plătite dintr-un stat în altul, impozitarea dividendelor și companiilor cu activitate transfrontalieră,

regimul fiscal comun aplicabil fuziunilor, scindărilor, cesionărilor de active și schimbului de active ș.a.).

Uniunea Europeană se află la un moment de răscruce: fie acționează pentru a îmbunătăți funcționarea spațiului comun pentru recucerirea pozițiilor în competiția mondială și stabilitatea monedei unice, inclusiv prin măsuri ferme în direcția federalizării, fie se îndreaptă spre o soluție. În realizarea obiectivelor Tratatului UE problematica fiscală devine în prezent esențială; i se cere dinamism adaptabilitate și concertare cu politica monetară comună. Pentru noi prioritare sunt următoarele componente:

În domeniul TVA. Compromisul realizat sub forma sistemului tranzitoriu devine dăunător.

Perceperea TVA pe principiul *originii* va determina statele membre să reducă nivelul TVA, astfel că apropierea cotelor între țările membre apare ca o decizie a autorităților naționale. Rămâne esențială funcționalitatea VIES (VAT. Information Exchange System), dar și perceperea unei taxe minime asupra mărfurilor provenite dintr-o rezidență fiscală și consumată în alta.

Cotele minimale pentru accizarea produselor energetice trebuie diferențiate substanțial, în funcție de natura acestora, astfel încât să inhibe producerea și consumul celor provenite din resurse epuizabile, dăunătoare mediului, în favoarea celor „curate” și regenerabile.

În domeniul fiscalității directe trebuie atenuată disputa dintre regula *unanimității* și *suveranitatea* fiscală pe de o parte și necesitatea amplificării elementelor de sistem fiscal al UE care să asigure *defragmentarea* Pieței Unice.

Avem în vedere:

- Promovarea hotărâtă a „cooperării intensificate” (soft-law)

- În spiritul art.43-45 din Tratatul de la Nisa este necesar ca, *fără a modifica Acquis-ul în domeniu* să se instituie și reguli *reciproc acceptate* de un număr de state, dar neobligatorii și neuniformizate la nivelul UE.

Avem în vedere instituirea, în anumite domenii a unor noi norme, mai „tari” adoptate prin regula *majorității calificate* (în detrimentul unanimității); efectul va fi realizarea și în domeniul fiscal a „*Europei cu două viteze*” ceea ce este evident un risc.

„Cooperarea intensificată”, pentru a se constitui în element al Sistemului fiscal al UE, este necesar ca:

- regulile (înțelegerile) să fie rezultatul participării unui număr semnificativ de state membre și nu neapărat opt; depinde de profunzimea înțelegerii;

- ele să fie aprobate de către Consiliul Ministerial cu majoritate calificată, respectând tratatele comunitare și Acquis-ul comunitar;

-
- să nu afecteze competențele, drepturile și obligațiile statelor membre care nu participă la respectivele înțelegeri;
 - participarea statelor membre care nu și-au anunțat intenția de a coopera dintru început, să nu fie restrânsă;
 - mecanismul cooperării intensificate să fie folosit doar ca o *ultimă ratio*, atunci când s-a stabilit la nivelul Consiliului că obiectivele urmărite nu pot fi atinse într-o perioadă rezonabilă prin valorificarea dispozițiilor și spiritului Tratatelor comunitare.

Cooperarea „intensificată” s-ar putea concretiza în:

- *coduri de conduită* mai ferme în domenii, convenite pe palierul *interguvernamental* nu pe cel comunitar – privind: fraudă fiscală, prevenirea dublei impunerii, fiscalitatea pentru protecția mediului, acțiuni în sprijinul IMM-urilor, lărgirea gamei de mărfuri accizabile;
- *proiecte pilot* asumate pe o bază voluntară de către statele și contribuabilii (foarte mari) interesați prin care are loc *recunoașterea reciprocă* a regulilor din țara de *origine* a contribuabilului.

Se pare că Germania și Franța sunt hotărâte să facă un pas major în domeniu, prin *unificarea* bazelor și ratelor de impozitare pe profiturile *companiilor* care este un prim pas spre armonizarea *deplină* a acestui domeniu.

Curtea Europeană de Justiție este o importantă sursă de presiune asupra sistemelor naționale de fiscalitate în ceea ce privește *fiscalizarea corporațiilor*. În situațiile când există *dispute* în *interpretarea* legislației primare în domeniu (inclusiv decizii ale statelor care se presupune că ar încălca-o – cazurile de *infringement* - acestea sunt aduse în fața CEJ). Deciziile ei sunt obligatorii și se consideră *modalități de realizare implicită a armonizării fiscalității directe* și generatoare de componente ale sistemului fiscal al UE. Toate disputele, neclaritățile de genul unor situații similare „judecate” și decise de către CEJ se soluționează în viitor „prin ricoșeu” pe cale jurisprudențială. Se pleacă de la principiul după care CEJ este *singura în măsură să interpreteze* Tratatul Comunitare.

Calitatea unei asemenea armonizări a fiscalității directe este apreciată de către cei care doresc grăbirea procesului de armonizare, orientându-l în direcția „federalismului fiscal”. După opinia noastră, mecanismul deși este larg răspândit în ultimul timp, trebuie optimizat prin:

- reducerea elementelor de armonizare negativă care subminează coerența SFN prin decizii punctuale;

- are un anumit grad de insecuritate. Deciziile au relevanță pentru cazurile luate în analiză, dar rămâne o mare incertitudine pentru impactul și semnificația lor, pentru situații cu circumstanțe care nu sunt identice (chiar dacă sunt foarte apropiate);

- *legitimitatea* reglementării, deoarece aspecte organice asociate cu suveranitatea națională (apărată prin dreptul de veto) sunt cenzurate de o autoritate supranațională (CEJ) neresponsabilă în fața cetățenilor UE și uneori ilegitimă pentru ei. Chestiunea este amplificată pentru că, de regulă, deciziile CEJ adoptate până în prezent tind să-i favorizeze pe contribuabili. Înarmate cu asemenea decizii CMN declanșează acțiuni în fața tribunalelor naționale cerând despăgubiri de zeci de miliarde de euro pentru măsuri fiscale adoptate la nivel național, în deplin acord cu regulile constituționale și sub incidența prezumției de bună credință; ca atare impactul potențial al deciziilor CEJ asupra bugetelor statelor membre prin rambursări de sume este major, iar soluțiile pentru cazurile individuale de mici dimensiuni pot stimula un număr mare de alți contribuabili să introducă cereri de despăgubiri. Fenomenul devine grav când uneori CMN se constituie în grupuri de litiganți care cer despăgubiri .

Accelerarea deciziilor vizând armonizarea bazelor de impozitare ale corporațiilor

În fața dificultăților de armonizare în domeniu, Comisia Europeană a însărcinat un grup de experți pentru a elabora alternative între care statele membre să opteze asupra *fiscalizării corporațiilor*. S-a plecat de la convingerea ca *rata de fiscalizare a corporațiilor* să rămână în principiu la *latitudinea* statelor; dar problema cheie este determinarea *bazei de impozitare și alocarea* acesteia pe rezidențele fiscale ale statelor în care o corporație transeuropeană își desfășoară activitatea (prețurile de transfer – dar nu numai – sunt un puternic factor perturbator).

Demersul s-a finalizat într-un document prezentat, în numele Comisiei Europene, în fața Parlamentului European și Comitetului Economic și Social în 2001, în care sunt propuse patru alternative (principii):

- principiul recunoașterii reciproce;
- principiul bazei consolidate comune;
- introducerea unui impozit european federal asupra corporațiilor;
- fundamentarea unui sistem unitar și obligatoriu de determinare a bazei de impozitare a corporațiilor care să înlocuiască actualele sisteme naționale.

Nu prezentăm avantajele și limitele fiecărei dintre cele patru alternative, dar apreciem că din perspectiva realităților din România și a intereselor fiscale naționale, reprezentanților țării noastre în structurile specializate ale UE, le sugerăm să susțină principiul *bazei consolidate comune*, după care fiecare entitate aparținând unei companii transeuropene determină propria bază și profitul impozabil după reguli (inclusiv contabile) *identice* deși activează în țări diferite. Baza astfel determinată este *agregată* la nivelul societății mamă și se repartizează fiecărei jurisdicții fiscale în funcție de activitatea entității din respectiva jurisdicție, urmând ca fiecare stat să aplice propria-i rată de fiscalitate asupra bazei care i-a revenit entității din jurisdicția proprie. Soluția este în principiu convenabilă României pentru că:

- fiscalizarea corporațiilor se face pe principiul *sursei* (locației) din care provine venitul, ceea ce este conform logicii economice, stimulează activitatea de creație, de producție în detrimentul „inginerilor” fiscale;
- generează costuri de conformare fiscală mici;
- exclude dubla impunere și disputele legate de aceasta;
- rata de fiscalizare a profitului (venitului) rămâne singurul element de concurență fiscală;
- statele sunt interesate să consolideze bazele fiscale de rezidență proprie prin crearea unor bunuri publice naționale care să stimuleze atragerea și menținerea a cât mai multor activități economice eficiente;
- stimulează fuziunile și concentrările transeuropene, care devin benefice și pentru întreprinderile mici și mijlocii, oferindu-le mai multe oportunități, fapt foarte convenabil unei țări ca România în care nici o companie multinațională (CMN) nu are sediul în țara noastră, iar IMM-urile românești performante, sunt de regulă, componente ale sistemului producției internaționale integrate unor CMN spre care au fost externalizate anumite activități ale sistemului valoric al CMN, în care IMM-urile dețin avantaje competitive, în special de gradul I și gradul II

Concluzii

Problema de fond rămâne criteriul (criteriile) în funcție de care baza de impozitare determinată la nivelul corporației după reguli comune se repartizează pe unitățile componente.

În ceea ce ne privește milităm pentru un criteriu determinat ca un mix între numărul de salariați, mărimea cifrei de afaceri și a capitalului corporal (cel care poate fi evaluat cu o rigoare acceptabilă).

BIBLIOGRAFIE

- Balassa B., *The Theory of Economic Integration*, Irwin, Homewood, Illinois, 1961.
- Bremond J., Geledan A., *Dicționar economic și social*, București, Editura Expert, 1995
- Pelkmans J., *Integrare Europeană: Metode și Analiză Economică*, Ediția a doua, București, I.E.R. 2003, p.3-4.
- Gavrilă I., Gavrilă T. *Competitivitate și mediu concurențial. Promovarea și protejarea concurenței în Uniunea Europeană*, Ediția a doua, București, Editura Economică, 2009
- *** *Dicționar de Economie*, Ediția a doua, București, Editura Economică, 2001
- Xavier Greffe s.a., *Encyclopédie Économique*, tome II Paris, Edition Economica, 1990
- European Commission, *Tax Policy in the European Union*, Luxemburg, Office for Official Publications of the European Communities, 2000
- *Taxation trends in the European Union*, edition 2010 (<http://ec.europa.eu/eurostat>).
- Acad. Văcărel Iulian *Sistemul impozitelor și taxelor în Uniunea Europeană și în România*, INCE, Secția de științe economice, juridice și sociologice a Academiei Române, București.
- Tatoi Ana-Maria, *Armonizarea sistemelor fiscale în contextul integrării în Uniunea Europeană*, Editura Casa Cărții de știință, Cluj-Napoca, 2008, cap. V
- Tulai Constantin, Șerbu Simona, *Fiscalitatea comparată și armonizări fiscale*, editura Casa Cărții de științe, Cluj-Napoca, 2005.
- Samuelson P.A., *Economie politică*, Editura Teora, București, 2001; Onofrei Mihaela, *Imperiul politicilor financiare asupra societăților*, Editura Economică, București, 2000
- Acad. Văcărel Iulian, *Politici fiscale și bugetare în România-1990-2000*, Editura Expert, București
- Minea Ș. M, Costăș C.F., *Fiscalitatea în europa la începutul mileniului III*, Editura Rosetti, 2006
- Negrescu Dragoș, Comănescu Anton, *Tendențe de armonizare fiscală la nivelul Uniunii Europene. Provocări pentru România*, Institutul European Român, București, 2007.
- Radaelli Claudio, Ulrike, Krämer, *New Modes of Governance*, University of Exeter, June, 2007.
- Martha O'Brien, *Implications for Member State Budgets of the ECJ's rulings on direct taxation.*, *Working Paper, Conference at the University of Victoria*, aug.2005.
- European Commission, *Tax Policy in the EU. Priorities for the Years Ahead*, Brussels, May, 2001.
- Porter Michael, *L'avantage concurrentiel des nations*, Inter Editions Paris, 1993